

Kitâbü'l-Edvâr, mûsiki nazariyatının en önemli eseri olduğu gibi Türk mûsikisi ses ve dizileriyle ilgili yazılı kaynakların da ilk sıralarında yer alır. Çağın ameli ve nazari mûsiki bilgilerini inceleyerek nazariyat alanında yeni bir dönem başlatan Safiyyüddin el-Urmevî'nin on yedi aralıklı sistemi sonraki yüzyıllarda benimsenmiş, çalışmalarda esas alınarak hemen her nazariyatçı tarafından kullanılmıştır. Özellikle XIV-XVI. yüzyıllarda *Kitâbü'l-Edvâr*'a yazılan şerhler arasında Celâleddin Fazlullah Ubeydî'nin *Şerhu'l-Edvâr*'ı, Fahreddin Muhammed Hucendî, Lutfullah Semerkandî, Mübârek Şah ve Abdülkâdir-i Merâgî'nin *Şerh-i Kitâb-ı Edvâr* adıyla kaleme aldıkları eserleri burada zikredilmelidir. Eseri Hüseyin Ali Mahfûz, Gattâs Abdülmelik Hasebe ile Hâşim Muhammed er-Receb tahkikli olarak neşretmişlerdir (bk. bibl.). Ayrıca Fuat Sezgin'in Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasından (nr. 3653/1) tıpkıbasımını yaptığı (Frankfurt 1984) eser üzerinde Mehmet Nuri Uygun bir doktora çalışması yapmış ve tercümesiyle birlikte tenkitli neşrini gerçekleştirmiştir (İstanbul 1999).

Ayrıca Osmanlı dönemi mûsikişinaslarından Hızır b. Abdullah'ın 1441'de II. Murad'ın teşvikiyle yazıp hükümdara sunduğu, Türk mûsikisi tarihinin en önemli nazariyat kitapları arasında yer alan Türkçe bir *Kitâbü'l-Edvâr*'ının bulunduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

H. G. Farmer, *A History of Arabian Music*, London 1929, s. 227-229; a.mlf., *The Sources of Arabian Music*, Leiden 1965, s. 48-49; a.mlf., "Safiyyeddin", *IA*, X, 63-64; Brockelmann, *GAL*, I, 906-907; B. R. D'éranger, *La musique arabe*, Paris 1949, V, 396-397; Abbas Azzâvî, *el-Mûsika'l-İrâkıyye*, Bağdad 1951, s. 31-32; Gattâs Abdülmelik Hasebe, *Kitâbü'l-Edvâr fi'l-mûsika*, Kahire 1961; Hüseyin Ali Mahfûz, *el-Edvâr*, Bağdad 1371/1961; O. Wright, *The Modal System of Arab and Persian Music*, Oxford 1978, s. 79-142; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 309-312; Hâşim Muhammed er-Receb, *Kitâbü'l-Edvâr li-Safiyyüddin Urmevî*, Bağdad 1980, s. 17-18; Mehmet Nuri Uygun, *Safiyyüddin Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l-Edvâr*, İstanbul 1999; Gulâm Hüseyin Beydilî, "Bozorgân-ı Âzerbaycân: Urmîyeli Safiyyüddin Hakkında Bir Nice Söz", *Varlık*, sy. 10, Tahrân 1980, s. 47-52; Âdil el-Bekrî, "Safiyyüddin Urmevî", *el-Mevrid*, XIII/4, Bağdad 1984, s. 127-129; Süreyya Agayeva, "Türk Mûsikisinde Edvâr", *MM*, sy. 463 (1999), s. 57-59; Mahmûd Ahmed el-Hifnî, "el-Edvâr fi ma'rifeti'n-nağami ve'l-edvâr li-Safiyyüddin el-Urmevî", *Tİ*, III, 548-555; Nuri Özcan, "Osmanlılar'da Mûsiki", *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, III, 209-211.

MEHMET NURİ UYGUN

KİTÂBÜ'L-EMVÂL

(كتاب الأموال)

Ahmed b. Nasr ed-Dâvûdî'nin
(ö. 402/1011)
İslâm malî hukukuna dair eseri
(bk. DÂVÜDÎ, Ahmed b. Nasr).

KİTÂBÜ'L-EMVÂL

(كتاب الأموال)

İbn Zencûye'nin
(ö. 251/865)
İslâm malî hukukuna dair eseri
(bk. İBN ZENCÜYE).

KİTÂBÜ'L-EMVÂL

(كتاب الأموال)

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın
(ö. 224/838)
kamu maliyesine dair eseri.

Vergi konusunda önemli adımların atıldığı Hz. Ömer ve Ömer b. Abdülazîz dönemleri başta olmak üzere İslâm'ın ilk iki yüzyılındaki vergi ve arazi hukuku, kısmen de idare ve devletler hukuku uygulamaları hakkında zengin bilgiler içeren önemli bir kaynaktır. Kitapta Ebû Müshir, Ebû'l-Yemân, Hişâm b. Ammâr, Ebû Eyyûb ed-Dımaşkî ve Ahmed b. Hâlid el-Hımsî gibi bazı Şamli hadisçilerin rivayetlerine yer verilmesi, Ebû Ubeyd'in eserini 213 (828) yılında yaptığı Şam seyahati sonrasında tamamlamış olabileceğini düşündürmektedir.

Hacim bakımından orantısız bölümler (kitâb) ve alt başlıklardan (bab) oluşan eser devlet başkanı ve raiyyenin karşılıklı haklarını, âdil yönetimin gereğini, Hz. Peygamber'e mahsus gelirlerle (fey, humus-tan pay ve safî) bunların harcama kalemlerini ele alan kısa bir bölümle başlamaktadır. Daha sonra devlet başkanının korumak ve dağıtmakla mükellef kılındığı mallar fey, humus ve zekât olmak üzere üç ana sınıfa ayrılarak ele alınmakta ve kitabın çatısını da bu tasnif oluşturmaktadır.

Ebû Ubeyd eserde ele aldığı konuları ve varılan sonuçları kitap, sünnet ve icmâ ile delillendirmeye çalışır. Kendisi sahâbe ve tâbiîn kavlini de sünnet hükmünde görmektedir. Döneminde hadis ilminin sistemleşmiş ve tedvin aşamasına gelmiş olmasının verdiği imkânla Ebû Ubeyd rivayetleri bazan senedleriyle birlikte nakletmekte, rivayetlerin sıhhatini incele-

mekte, zaman zaman sened tenkitleri yapmakta (meselâ bk. *el-Emvâl*, s. 442), bazan da hadis metinlerinde kısaltmalarla gitmekte veya mâna ile rivayetle yetinmektedir. Kaynaklarda İbrâhim el-Harbi'nin, hocası Ebû Ubeyd'in eserleri arasında ihtiva ettiği hadislerin azlığı sebebiyle en zayıfının *Kitâbü'l-Emvâl* olduğunu söylediği bildiriliyorsa da (Hatîb, XII, 502; Zehebî, X, 502) yalnız hadis sayısından hareketle böyle bir hükme varmak isabetli değildir. Çünkü Ebû Ubeyd'in ele aldığı birçok meselede aktardıklarının dışında daha pek çok hadis bulunduğunu söylemesi (*el-Emvâl*, s. 307, 323, 401), eserinin muhtevasıyla ilgili bütün rivayetleri derlemeyi hedeflemeyip en önemlilerini nakille yetindiğini göstermektedir.

Ehl-i hadîsten sayılmakla birlikte ehl-i re'iden de faydalanmış olan Ebû Ubeyd kıyasın alanını sınırlı tutmakta, sadece hakkında Kitap ve Sünnet'ten hüküm bulunmayan konularda kıyasa gitmektedir. Ona göre özellikleri farklı olan meselelerin hükümleri birbirine kıyas edilmemelidir. Ayrıca her sünnet vazedildiği hususla ilgili hüküm bildirir ve birbirine kıyaslanmaz (*a.g.e.*, s. 497, 540, 554, 578, 593). Bu bağlamda amme maslahatı alternatif ihtihadlar arasında seçim yaparken belirleyici bir role sahiptir (*a.g.e.*, s. 594). İhtilâfî görüşler arasında kendisiyle amel edilegeleni tercih etmesi (*a.g.e.*, s. 478, 566, 595) teamüllere de belli bir yer verdiğini göstermektedir. Delillerden hüküm çıkarabilmesi sebebiyle müstakil müctehid sayılan müellif (Zehebî, VIII, 91; X, 490, 491), ele aldığı konulara dair delilleri ve diğer âlimlerin görüşlerini aktarıp bunları değerlendirmekte, sonuçta ya aralarından birini tercih etmekte ya da kendi ihtihadını delilleriyle birlikte sunmaktadır. Bazan okuyucuyu alternatif görüşlerden biriyle kendisinininki arasında serbest bırakmaktadır (*el-Emvâl*, s. 667, 692).

Bağımsız bir âlim olmasına rağmen çeşitli ilim dallarındaki başarısı Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri mensuplarının kendisini paylaşamamasına sebebiyet vermiştir (İbn Ebû Ya'lâ, I, 259; Sübkî, II, 154, 158). Bununla birlikte *Kitâbü'l-Emvâl*'de Şâfiî ve Ahmed b. Hanbelî'nin ismini dahi anmamakta, İmam Mâlik'in görüşlerini sıkça aktarmakta ve birçoğuna katılmaktadır. Nâdiren de olsa Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin ihtihadlarına yer vermekte (*el-*

Emvâl, s. 103, 128, 151, 172, 249, 467, 520, 584, 603, 620), ancak hemen hiç-birine katılmamaktadır. Râmhûrmûzî, Hüseyin b. Ali el-Kerâbîsî'nin Ebû Ubeyd'i fıkha dair kitaplarında Şâfiî'nin görüşlerini delilleriyle birlikte intihal etmekle suçladığını bildiriyorsa da (*el-Muḥad-dişü'l-fâşıl*, s. 250-251) hem bu rivayetin hem suçlamanın doğruluğunu ispatlamak zordur. Çünkü Ebû Ubeyd ile Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel birbirlerinden ilim almış çağdaş âlimler olup Ebû Ubeyd'in zaman zaman Şâfiî'nin bilinen görüşlerinin aksini benimsediği de görülmektedir (*el-Emvâl*, s. 138-141; ayrıca bk. Sübkî, II, 159).

Tarsus'ta on sekiz yıl kadılık yapan, bu arada arazi ve vergi hukukunun kapsamına giren bazı davalarla ilgilenmiş bulunan müellif eserinde Ebû Yûsuf'un yaptığına aksine uygulamadaki aksaklıklara ve dolayısıyla çözüm yollarına temas etmez. Buna karşılık *Kitâbü'l-Emvâl* hadisler, sahâbe kavilleri ve sonraki fakihlerin icthadları bakımından Ebû Yûsuf'un *Kitâbü'l-Ḥarâc*'ına göre daha zengindir. Ebû Ubeyd, eserinde önemli bir yer tutan Evzaî gibi Suriyeli müctehidlerin görüşlerini de Tarsus'ta geçirdiği uzun süre boyunca öğrenme imkânı bulmuş olmalıdır (Gottschalk, XXIII [1936], s. 272).

Abbâsîler'in yükselme döneminde yaşayan Ebû Ubeyd, birçok meselede halifenin takdir ve tercih yetkisine atıfta bulunmakla birlikte bu yapılrken kamu yararının gözetilmesinin ve adaletin sağlanmasının önemine vurgu yapar (*el-Emvâl*, s. 138, 221, 223, 285, 308, 311, 416, 422, 423, 689, 718). Muhtemelen aynı sebeple mükellefin altın-gümüş zekâtını bizzat dağıtma yahut devlete teslim etme seçenekleri arasında muhayyer olduğu, buna karşılık diğer malların zekâtını muhakkak idarecilere ödemesi gerektiği, aksi takdirde eda sorumluluğunu yerine getirmiş sayılmayacağı yönünde görüş bildirmektedir (*a.g.e.*, s. 680-681). Devlet başkanı fethedilen toprakların statüsünü belirlerken, humusun sarf yerlerini genişletirken veya beytümâl kaynaklarını tahsis ederken de kamu yararını esas almalıdır (*a.g.e.*, s. 137-140, 357-363, 416, 422-423). Cizye ve haraç vergilerinin miktarı belirlenirken zimmîlerin ödeme gücü ile hak sahibi müslümanların maslahatı arasında denge kurulması gerekir (*a.g.e.*, s. 116). Ebû Ubeyd, antlaşma hükümleriyle sabit vergi miktarlarının arttırılamayacağı, ancak ciddi ödeme güçlüğü çekmeleri duru-

munda azaltılabileceği, müslüman şahitlerce borçluluğuna tanıklık edilen zimmîlerin borçlarına eşdeğerdeki ticaret mallarından gümrük vergisi alınmayacağı görüşündedir (*a.g.e.*, s. 232-233, 643). Ayrıca haraç, cizye, uşûr yahut zekât tahsilâtında mükelleflere zulüm ve işkence yapılmamasının gerekliliğini vurguladığı gibi vergilerin düzenli bir şekilde ve hakkıyla ödenmesinin önemini de ayrı başlıklar altında genişçe ele almaktadır (*a.g.e.*, s. 118-122, 447-455, 501-508, 631-637).

Feyin sarf yerleri geniş bir şekilde incelenirken konuya ilişkin diğer eserlerde rastlanmayan bir yaklaşımla yerleşik hayat sürenlerle göçebe hayatı yaşayanlar (hadarî-bedevî) ayırımına gidilmekte, askerî ve idarî sorumluluklara, toplumsal faaliyetlere aynı ölçüde katkıda bulunmayan bedevîlerin fey gelirlerinden hadarîler kadar faydalanamayacağı, düzenli atıyye ve erzak tahsisatından istifade edemeyeceği, sadece düşman saldırısı, şiddetli kıtlık ve kan davaları gibi olağan üstü hallerde kendilerine fey gelirlerinden yardımda bulunulacağı ifade edilmektedir (*a.g.e.*, s. 316-317, 321-322, 323). Ebû Ubeyd'e göre âtil toprakların ihyâ yahut iktâ yoluyla temlikî zirâî üretimi teşvik eden bir tedbirdir. İşlenmesi için iktâ edilen topraklar, ihyâ maksadıyla etrafı çevrilip himâ yapılan araziler üç yıl boyunca âtil tutulursa devlet başkanı tarafından geri alınır, başkası tarafından ihyâ edilebilir. Su havzası, otlak ve yakacak / yakıt kaynağı gibi kamunun ortak istifadesine açık olması gereken alanlar ise şahsî himâ haline getirilemez; devlet tarafından ancak müslümanların umumunu ilgilendiren hizmetlere tahsis edilebilir (*a.g.e.*, s. 367-393).

Zekât yoluyla sağlanacak gelir dağılımında genelde "herkese ihtiyacı kadar" ilkesini benimseyen Ebû Ubeyd, zekâtın hak sahibi bütün sınıflar arasında paylaştırılmasını savunan ve tek bir kimseye verilebilecek miktarı sınırlamaya meyleden görüşlere karşı çıkmaktadır. Onun açısından önemli olan, bir müslümanın zaruret içinde kıvrınmasının önlenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanmasıdır (*a.g.e.*, s. 689, 718). Bununla birlikte asgari hayat standardının gereği olarak gördüğü barınak, giyecek ve hizmetçiye ilâveten 40 dirhem yahut ona eşdeğerde mal varlığı bulunan bir kimseyi zekât talep edemeyecek kadar zengin (*a.g.e.*, s. 661-665), 200 dirhemlik nisab miktarına sahip bir kimseyi de zekâtla mükellef kılınacak kadar var-

lıklı saymaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımdan zekât mükellefi zenginler, ne zekât vermekle mükellef ne de almaya hak sahibi olan orta halliler, bir de zekâtta hak sahibi olanlar şeklinde üç tabakalı bir hayat standardı çıkmaktadır.

Çeşitli malî mükellefiyet veya cezaların edasında kullanılan ağırlık ve hacim ölçülerine müstakil bab ayrılmış olması da (*a.g.e.*, s. 615-627) *Kitâbü'l-Emvâl* için bir zenginliktir. Bu babda İslâm tarihinde başlatılan ilk para standardizasyonu girişimine de temas edilmektedir. Eserde başka bir vesileyle paranın değer ölçüsü ve ödeme aracı olarak gördüğü iki ayrı fonksiyona işaret edilir (*a.g.e.*, s. 546, 548).

Kitâbü'l-Emvâl, Endülüslü ulemâsından Ebû Mervân Abdülmelik b. Âs b. Muhammed es-Sa'dî el-Kurtubî (ö. 303/915) tarafından ihtisar edilmiştir (İbn Ferhûn, s. 157). Zehebî de eserden yaptığı seçimleri *el-Müntekâ min Kitâbi'l-Emvâl li-Ebî 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm* adıyla derlemiştir (Rûdânî, s. 399). İbn Zencûye'nin *Kitâbü'l-Emvâl*'i de hocası Ebû Ubeyd'inkinin üzerine yapılmış bir müstahrec gibidir (Kettânî, s. 47; ayrıca iki eser arasındaki benzerliklerle ilgili olarak bk. İbn Zencûye, neşreden giriş, I, 47-49). Eseri ilk olarak Muhammed Hâmid el-Fikî iki yazmaya dayanarak tahkikî bir şekilde neşretmiştir (Kahire 1353, 1938; Beyrut 1981). Daha sonra Muhammed Halîl Herrâs (Kahire 1388/1968, 1401/1981; Kahire-Beyrut 1395/1975; Beyrut 1986), Abdülemîr Ali Mühennâ (Beyrut 1988) ve Muhammed Amâre (Kahire-Beyrut 1409/1989) tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır. Abdüssamed b. Bekir b. İbrâhim Âbid, 1984 yılında *Tahrîcü'l-eḥâdiş ve'l-âşâri'l-vâride fi Kitâbi'l-Emvâl li-Ebî 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm* adıyla Câmîatü Ümmî'l-Kurâ'da üç ciltlik bir doktora tezi hazırlamış, Âtîf Ali Sâlih de eserdeki hadis ve sahâbe sözlerinin alfabetik bir indeksini yapmıştır (*Fihrisü eḥâdiş ve âşâri Kitâbi'l-Emvâl*, Beyrut 1409/1989). Kitabı Cemalettin Saylık Türkçe'ye (*Kitâb-ül Emvâl*, İstanbul 1981), Abdurrahman Tâhir Sûretî Urduca'ya (*Kitâbü'l-Emvâl*, I-II, İslâmâbâd 1388/1968, 1986) ve Nûr Muhammed Gifârî İngilizce'ye (*The Book of Finance*, İslamabad 1411/1991) tercüme etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *el-Emvâl* (nşr. Muhammed Amâre), Beyrut 1409/1989; İbn Zencûye, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. Şâkir Zîb Feyyâz),

Riyad 1406/1986, neşredenin girişi, I, 47-49; Râmhürmüzî, *el-Muhaddişü'l-fâşil* (nşr. M. Ac-câc el-Hatîb), Beyrut 1391/1971, s. 250-251; İbn Hazm, *Aşhâbü'l-füyâ mine's-şahâbe ve men ba'dehüm* (Cevâmî'u's-sîre içinde, nşr. İhsan Abbas – Nâsırüddin el-Esed), Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 334-335; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XII, 405, 413, 502; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 259; Sem'ânî, *Edebü'l-implâ ve'l-istimlâ* (nşr. M. Weisweiler), Beyrut 1401/1981, s. 148-149; Zehabi, *A'lâmü'n-nübela*, VIII, 91; X, 490, 491, 494, 502; Sübkî, *Tabakât*, II, 154, 158, 159; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzeheb*, s. 157; Rûdânî, *Şilatü'l-halef bi-mevşûlî's-selef* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1408/1988, s. 399; Kettânî, *er-Risâletü'l-müste'trafe*, s. 47; *Fihrisü ehadîş ve âşâri Kitâbi'l-Emvâl* (nşr. Âtîf Ali Sâlih), Beyrut 1409/1989, neşredenin girişi, s. 6; Najib Abdul Wahhab al-Fili, *A Critical Edition of Kitâb al-Amvâl by Abû Ja'far Ahmad b. Naşr al-Dawûdî* (doktora tezi, 1989), University of Exeter, s. 143-153; Sâid Bekdâş, *Ebû 'Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm*, Dimaşk 1411/1991, s. 137-143; Gaydâ Hazne Kâtibi, *el-Harâc münzû'l-fet-hi'l-İslâmî hattâ evâşîti'l-karni's-şâlişi'l-hicrî*, Beyrut 1994, s. 57-58; H. Gottschalk, "Abû 'Ubaid al-Qasim b. Sallâm. Studie zur Geschichte der arabischen Biographie", *Isl.*, XXIII (1936), s. 245, 272; Cengiz Kallek, "Economic Views of Abû 'Ubayd", *IIUM Journal of Economics and Management*, VI/1, Kuala Lumpur 1998, s. 1-21.

CENGİZ KALLEK

KİTÂBÜ'L-ERBAİN

(كتاب الأربعين)

Fahreddin er-Râzî'nin

(ö. 606/1210)

kelâm ilminin

ana konularına dair eseri.

Tam adı *el-Erba'in fi uşûli'd-dîn* olup bazı kaynaklarda *el-Mebâhişü'l-erba'ün fi uşûli'd-dîn* şeklinde de zikredilmektedir (Brockelmann, I, 667; *Suppl.*, I, 922). Kitabın mukaddimesinden anlaşıldığına göre Fahreddin er-Râzî bu eserini büyük oğlu Muhammed'in karşılaştığı inanç problemlerini kolaylıkla çözebilmesi için kaleme almıştır. Kırk konu (mesele) halinde düzenlenen *Kitâbü'l-Erba'in*'in muhtevasını ilâhiyyât, sem'iyât, nübüvvet, ceza- mükâfat ve imâmet olmak üzere beş ana bölüme ayırmak mümkündür.

Eserin birinci bölümünde âlemin hudûs-u yoluyla yaratıcının varlığının ispatına çalışılmış, dördüncü meseleden itibaren yedi ayrı başlık altında selbî, daha sonra yine yedi mesele halinde sübûtî sıfatlar konu edilmiştir. On sekizinci meselede selbî sıfatlardan sayılan bekâ kavramı üzerinde durulmuş, ardından Ehl-i sünnet'le Mu'tezile arasında tartışma konusu olan rü'yettullah meselesi ele alınmış. Allah'ın mahiyet ve kühnünün beşer tara-

findan idrak edilemeyeceği hususu tartışılmıştır. İlâhiyyât bahislerinin yirmi ikinci meseleden itibaren sekiz başlık altında yer alan konuları şunlardır: Kullara ait fiillerin yaratılması, kudret ve irade sıfatlarının kapsamı, hüsün ve kubuh, cevher-i ferd, nefsin mâhiyeti ve cisimler arasındaki boşluk (halâ) teorisi. *Kitâbü'l-Erba'in*'in otuzuncu meselesi âhiret (me-âd) bahislerine ayrılmıştır. Oldukça muhtasar tutulan bu bölümde daha çok filozofların görüşleri cevaplandırılmıştır. Daha sonra dört başlık altında nübüvvet ve kerâmet konuları işlenmiş, otuz beşinci meseleden itibaren yine dört başlık altında da ceza- mükâfat, günah ve şefaât bahisleri ele alınmış, otuz dokuzuncu mesele imâmet konusuna ayrılmıştır. Kitabın son bahsi akfî istidlâl sırasında göz önünde bulundurulması gereken bazı noktalara dairdir.

Brockelmann'ın dünyanın çeşitli yerlerindeki yazma nüshalarına işaret ettiği eserin (*GAL*, I, 667; *Suppl.*, I, 922) İstanbul'un muhtelif kütüphanelerinde de pek çok nüshası bulunmaktadır (meselâ Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2246; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2091; Râgıb Paşa Ktp., nr. 722, 723; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 581). *Kitâbü'l-Erba'in*'in tesbit edilebilen en eski baskısı Haydarâbâd'da yapılmıştır (1353/1934). Eserin Ahmed Hicâzî es-Sekkâ (I-II, Kahire 1406/1986) ve Muhammed Mu'tasım-Billâh (Beyrut 1410/1990) tarafından gerçekleştirilen iki neşri daha bulunmaktadır.

Kitâbü'l-erba'in'in Sirâceddin el-Urmevî tarafından yapılan *Lübâbü'l-Erba'in fi uşûli'd-dîn* adlı muhtasarının bir nüshası Süleymaniye (Cârullah Efendi, nr. 1252), bir diğeri Topkapı Sarayı Müzesi (III. Ahmed, nr. 1783) kütüphanelerinde bulunmakta, bir başka nüshasının da Dublin'de (Chester Beatty, nr. 7351) bulunduğu kaydedilmektedir (Ziriklî, VII, 166). Kâtib Çelebi, eserin Cemâleddin b. Vâsıl tarafından da ihtisar edildiğini belirtmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 61). İbnü'l-Ekfânî'nin de bir muhtasar yazdığı eseri Şehâbeddin el-Karâfî şerhetmiştir (Haydarâbâd 1353).

BİBLİYOGRAFYA :

Fahreddin er-Râzî, *Kitâbü'l-Erba'in* (nşr. Ahmed Hicâzî es-Sekkâ), Kahire 1406/1986, I-II; a.mlf., *Kelâm'a Giriş [el-Muhassal]* (trc. Hüseyin Atay), Ankara 1978, tercüme edenin önsözü, s. 7; *Keşfü'z-zunûn*, I, 61; II, 1726; *Hediyetü'l-'ârifin*, II, 406; Brockelmann, *GAL*, I, 667; *Suppl.*, I, 922; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 166; G. C. Anawati, "Fakhr al-Din al-Râzî", *EP* (İng.), II, 755.

ŞERAFETTİN GÖLCÜK

KİTÂBÜ'L-ESNÂM

(كتاب الأصنام)

İbnü'l-Kelbî'nin

(ö. 204/819)

Câhiliye dönemi Arap inançları
ve putlarına dair eseri.

İbn İshak gibi kendisinden önce Câhiliye devri Arap inançları ve putları hakkında bilgi veren müellifler olmakla birlikte İbnü'l-Kelbî'nin *Kitâbü'l-Esnâm*'ı, Arap yarımadasındaki putlar ve onlarla ilgili inançlar konusunda kaleme alınmış ilk özel çalışmadır. Eserin günümüze ulaşan tek nüshası Kahire'de Ahmed Zeki Paşa Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. *Kitâbü'l-Esnâm*'ın ilim âlemine duyurulmasında önemli bir yeri olan Ahmed Zeki Paşa, ısrarlı aramaları sonucunda kitap koleksiyoncusu Şeyh Tâhir el-Cezâirî'de (ö. 1920) bulduğu orijinal yazma nüshayı satın alarak 1914'te ve 1924'te neşretmiştir.

Kitâbü'l-Esnâm zamanımıza bizzat İbnü'l-Kelbî'ye kadar çıkan bir râviler zinciri-

Kitâbü'l-Esnâm'ın Türkçe'ye çevrilen Arapça nüshasının kapağı

نشریات كلية الآداب بحسب الفهرست ٨٤

كتاب الأصنام

لابن الكلبي

بتحقيق

الأستاذ احمد زكي باشا

الطبعة ١٩٢٤